

Vrednostni sistemi vrhunskih slovenskih športnikov

doc. dr. Matej TUŠAK

Fakulteta za šport

mag. Brane ČERNOHORSKI

O.Š. Domžale,

doc. dr. Jakob BEDNARIK,

Fakulteta za šport

red. prof. dr. Maks TUŠAK

Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo,

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Poznavanje dinamičnih vidikov osebnosti je v razumevanju osebnosti športnika pogosto eno izmed ključnih spoznanj, ki lahko odločilno pomaga pri razvoju njegove motivacije in uspeha. Pri razumevanju motivacijskih problemov pa imajo vrednote izjemno pomembno vlogo, čeprav se športni praktiki tega včasih premalo zavedajo. Vrednotni sistemi v športni subkulturi imajo močne korenine v vrednotnih sistemih družbe, v kateri taki športniki odraščajo, pa vendar so specifičnost in tudi težave in dileme vrhunškega športa tako izjemne, da se postavljajo vprašanja, v kolikšni meri so se ti vrednotni sistemi znotraj športa spremenili. Z raziskavo smo skušali ugotavljati, ali se v športu razvijajo drugačni vrednotni sistemi kot zunaj njega oz. če lahko govorimo o enaki hierarhični strukturi vrednotnega prostora. Na skupini 341 športnikov smo aplicirali MLV. Hipotezo o enaki hierarhični strukturi smo potrdili, ugotavljamo pa, da bi bilo potrebno za detekcijo realnih razlik v vrednotah med športniki in normalno populacijo verjetno uporabiti bolj specifično športno prilagojen instrument, saj šport mnogokrat združuje tako protislovne vrednote, da jih težko umestimo v koncept deklariranih vrednot.

Ključne besede: vrednote, vrednotni sistemi, vrhunski športniki, psihologija športa

ABSTRACT

VALUE SYSTEMS OF TOP SLOVENIAN ATHLETES

Psychology of dynamic aspects of personality can be understood as a key variable to enhance motivation problems. Inside motivation process values can play very significant role, but those who work in sport many times forget about them. Value systems in sport sub-culture have strong roots in value system of society, in which young athletes grow up, but specific problems and common troubles of popular top sport suggest questions about changes that can appear in top sport. With our research we tried to compare the structure of value systems in sport with those of normal population. On 341 female and male categorised athletes MLV has been applied. The hypothesis of equal structure of value system was confirmed but some indices suggest that for more reliable answers more specific questionnaires should be applied.

Keywords: values, value system, top athletes, sport psychology

UVOD

Zanimanje za proučevanje vrednot se je v psihologiji pojavilo dokaj pozno, čeprav se v nekaterih drugih znanostih pojavi že zelo zgodaj. Začetki segajo že v obdobje Sokrata in Platona. Ločimo štiri glavne pristope v razumevanju vrednot: *filozofski, antropološki, sociološki in psihološki*. Področje našega raziskovanja je usmerjeno na slednjega. Za vrednote lahko rečemo, da predstavljajo pomembno področje našega duhovnega sveta. Kljub temu, da so šele zadnjih nekaj desetletij postale predmet empiričnega znanstvenega raziskovanja, obstaja vrsta utemeljenih in metodološko ustreznih raziskav o vrednotah. Howard (1985) meni, da se morajo vrednote vključiti v psihološka raziskovanja kot posredne spremenljivke. V psihologiji je torej proučevanje vrednot povezano z izkustveno ugotovljivimi vprašanji o vrednotah.

Opredelitev osnovnih pojmov

Ko govorimo o spreminjajočih, dejavnih vidikih osebnosti, lahko rečemo, da so gibalna našega vedenja instinkti, goni, potrebe. Poleg tega pa obstaja še veliko drugačnih vrst silnic, oz. motivacijskih pojavov. Kelly (1955) govori o "push" in "pull" motivaciji. To drugo silnico bi lahko označili kot življenjska vodila. Predstavljajo jih cilji, smotri, vrednote, načela, ideali. Gre za pomembne zvrsti naše motivacije. Opredelitev pojma vrednot naleti na mnoge ovire. Nekateri celo predlagajo, da vrednot ni potrebno opredeljevati, ker gre za vsem dobro znan pojem. Problem opredeljevanja pa izhaja iz dveh težav. Prva je vseobsežnost (univerzalnost) pojma vrednot, ki je prisotna v skoraj vseh panogah. Rokeach (1973) pravi, da se ta pojem pojavlja v vseh pojavih, ki so pomembni za proučevanje in razumevanje človeka. Druga težava pa je povezana s proučevanjem dispozicijskih lastnosti socialnega vedenja (stališča, osebnostne poteze, prepričanja, zanimanja), oz. tistih trajnih lastnosti posameznika, ki dinamično vplivajo na ožje ali širše področje njegove dejavnosti (Rot in Havelka, 1973). Naj se na začetku dotaknemo definicije Pantića (1977), ki predlaga eno vseobsežno opredelitev, ki bi zadovoljila tako psihologe kot sociologe. Vrednote označuje kot *"relativno stabilne, obče in hierarhično organizirane karakteristike posameznika (dispozicije) in skupin (elementi družbene zavesti), ki so formirane z medsebojnim delovanjem zgodovinskih, aktualno-socialnih, individualnih dejavnikov, ki zaradi tako definirane želene usmerjajo vedenje k določenim ciljem."* Kasneje so tej opredelitvi poleg obnašanja dodali še miselne in čustvene vidike dejavnosti. Zanimive so tudi izrazne oblike Rokeacha (1973). Pravi, da *"so vrednote predvsem standardi, ki usmerjajo vedenje."* Po Rokeachu vrednote predstavljajo tudi *"generalni model za razreševanje konfliktov pri odločanju. Vrednostni sistem je naučena organizacija principov in pravil, ki omogočajo izbor med alternativami, razreševanjem konfliktov in odločanjem. Poleg tega pa poudarja tudi motivacijsko, prilagoditveno, obrambno in spoznavno ali samoaktualizacijsko funkcijo vrednot"* (Rokeach, 1973). Vrednote imajo neko nadčutno svojstvo, ki je nad predmeti in situacijami. Razlikuje dve vrsti vrednot. Ena se nanaša na želeno končno stanje notranjega ravnovesja in jih lahko imenujemo *terminalne*. Druga vrsta pa slika popolne načine vedenja in jih lahko imenujemo *instrumentalne*. Musek (2000) pa npr. pravi, da lahko vrednote opredelimo kot *"posplošena in relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih visoko cenimo, ki se nanašajo na široke kategorije podrejenih objektov in odnosov, in ki usmerjajo naše interese in naše vedenje kot življenjska vodila."* Torej vrednote predstavljajo posebno vrsto motivacijskih ciljev, sicer zelo posplošenih, toda visoko cenjenih. Te splošno motivacijske cilje lahko razvrstimo v skupine in ugotovimo, da so to pravzaprav vrednote. Jones in Gerard (Jones in Gerard, 1967; povzeto po:

Musek, 2000) pravita: *"vsako posamezno stanje ali objekt, h kateremu oseba teži, se mu približuje ali ga povečuje, ga prostovoljno uporablja ali pa si na svoje stroške prizadeva, da bi ga dosegla, predstavlja pozitivno vrednoto. Allport (1961, 1969) pravi, da je "vrednota prepričanje, na osnovi katerega posameznik deluje s pomočjo preferenc."* Schwartz in Bilsky (1987) različne opredelitve strneta v eno, ki pravi, da so vrednote pojmovanja in prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo posebne situacije in usmerjajo izbiro ali oceno ravnanj in pojavov in so urejena glede na pomembnost. Kluckhohn (1951) označuje vrednote kot *"pojmovanje zaželenega, ki vpliva na to, kako se ljudje odločajo za akcijo in kako ocenjujejo pojave."* Nastran-Ule (1995) govori o vrednotah kot o *"centralnih življenjskih idejah, ciljih in normativnih vodilih posameznikov, ki nudijo posamezniku oporo in razloge za njegov življenjski stil."*

Mnoge opredelitve posredno ali neposredno navajajo, da vrednote usmerjajo naše vedenje, in da na njihovi podlagi oblikujemo prednosti, tako za objekte kot za različna obnašanja. Potrebno se je zavedati, da neka stvar, pojav ali cilj sam po sebi še ne pomeni vrednote. Šele ko se sprožijo dejavniki za doseg, ko se vloži energija in napor, govorimo o vrednotah.

Razvrstitev vrednot

Ob raziskovanju vrednot se nam postavlja vprašanje, kako so vrednote urejene. Ne glede na nezadostno vseobsežnost je potrebno dopolniti merila opredeljevanja, saj je to nujno za izvedbo empiričnih raziskav (Musek, 2000). Verjetno ni najbolje začeti od neke vnaprej postavljene opredelitve, temveč je potrebno spojiti deduktivni in induktivni načrt opredeljevanja. Pri tem je pomembno vprašanje merilo. S tem pa se nam odpira vprašanje, ali ne bi bilo smiselno oblikovati opredelitev, ki bi temeljila na večjem številu meril. Vendar pa so si psihologi edini, da ni možno sestaviti neke vseobčje delitve, ki bi bila popolna in bi se ji ne dalo oporekati. Možna merila delitve predlagajo mnogi avtorji:

Rokeach (1973): glede na splošno vlogo vrednot (instrumentalne, terminalne).

Tanović (1972) in **Petrović** (1973): glede na nosilca vrednot (osebne, skupinske, univerzalne).

Maslow (1959, 1982), **Heller** (1981): glede na položaj na hierarhični lestvici (višje in nižje vrednosti).

Allport, Vernon, Lindsey (1936): glede na starostno obdobje pojavljanja.

Antika, krščanstvo: glede na verska in kulturna izročila (lepota-resnica-dobrota, vera-upanje-ljubezen).

Schwartz in Bilsky (1990): glede na empirične podatke.

Spranger (Spranger, 1930; povzeto po Musek, 2000): glede na tip duhovne usmerjenosti (teoretski, estetski, ekonomski, socialni, politični, religiozni).

Veber (1924): glede na čustvovanje (hedonsko, estetsko, logično, aksiološko, elevterično in hagiološko).

Makarovič (Makarovič, 1978; povzeto po Musek, 2000): glede na subjektivnost-objektivnost in egocentrizem-alocentrizem jih deli na hedonske vrednote, vrednote pridobivanja, idealistične ter progresivne vrednote.

Kluckhohn (1951): glede na modalnost in vsebino vrednot, intencionalni značaj, posplošenost, intenziteto, eksplicitnost, obseg in organiziranost.

Najvidnejše mesto prav gotovo predstavljajo opredelitve, ki temeljijo na empiričnih raziskovanjih. Rezultati teh raziskav nas napeljujejo na sklepanje, da obstaja hierarhična zgradba vrednostnega prostora. Pri nas se je s zgradbo vrednostnega polja

največ ukvarjal **Musek** (1993c, 1995, 2000). Njegove izkustvene raziskave so potrdile obstoj dveh velikih vrednostnih kategorij: dionizičnih in apolonskih. Potrdile zato, ker obstoj teh dveh sovпада s **Hofstedovo** (1980) delitvijo na vrednote individualne in kolektivne kulture, pri čemer so dionizične vrednote bliže zamisli individualističnih kulturnih vrednot, apolonske pa bliže vrednotam kolektivistične kulture. Hofstedova delitev je sorodna tudi **Bondovi** (1988) taksonomiji, ki poudarja kategorije slovesa (reputacije) in socialne prilagodljivosti. Kot je bilo že omenjeno, Muskova opredelitev loči vrednote na dve veliki skupini. Seveda pa je to samo piramidni vrh, ki o hierarhičnosti ne pove nič. Musek je za te potrebe izdelal lestvico vrednot (MLV), ki vsebuje 54 vrednot. Z multivariatnimi analizami so izločili več skupnih dimenzij, ki povezujejo posamezne vrednote v višje kategorije, ki jih je imenoval "vrednotne kategorije srednjega obsega". Te se na višjih ravneh združujejo v "vrednote večjega obsega" (vrednotni tip), le-te pa v vrednote "največjega obsega" (velekategorijske).

Z izkustvenimi raziskovanji so postavljeni temelji, ki ne temeljijo zgolj na miselnih pojmi, ki so bili plod pomenskega in logičnega povezovanja. Čeprav gre za različne multivariatne metode, ki imajo svojstven postopek povezovanja, pa lahko zapišemo, da so s pomočjo klasterskih analiz, faktorskih analiz ter multidimenzionalnega skaliranja potrdili obstoj dveh velikih vrednostnih kategorij: apolonske in dionizične.

Apolonska velekategorijska združuje vse tiste vrednote, ki kažejo na usmerjenost k učinku in količini.

Dionizična velekategorijska predstavlja popolnost in kakovost.

Obe velekategorijski se na nižji stopnji cepita na nekaj vrednostnih tipov:

hedonski in potenčni tip ter moralni in izpopolnitveni tip.

Na stopnji nižjega reda (vrednotnih usmeritev) se kažejo:

Čutna usmeritev: te vrednote odražajo čutni, socialni in materialni hedonizem.

Zdravstvena usmeritev

Varnostna usmeritev: k ohranjanju.

Statusna usmeritev: združeni so dionizični ideali uspešnosti, osebne in družbene moči z materialnim hedonizmom. Užitki, dobrine in ugodja se sicer nahajajo na koncu razvrstitvene lestvice, vendar gre lahko le za prikrito podcenjevanje.

Patriotska usmeritev: se odraža v redu in domoljubju, ki pa je precej nizko postavljena usmeritev.

Tradicionalna usmeritev: zajema vrednote, ki jih cenimo kot moralni in etični smerokaz v vsakdanjem življenju.

Družinska usmeritev: zajema vrednote, povezane z razumevanjem in ljubeznijo.

Societalna (demokratska) usmeritev: z vidika osebne rasti so to vrednote notranjega miru, izpopolnitve in osvobojenosti, z vidika družbe pa gre za popolnost demokracije, sožitja in ravnovesja.

Kulturna usmeritev: nanjo se vežejo vrednote kulture in duhovna ustvarjalnost.

Religiozna usmeritev: povezana z verskimi čustvi in ideali.

Spoznavna usmeritev: izraža usmerjenost k spoznavnim vrednotam – intelektualnosti.

Samoaktualizacijska usmeritev: usmeritev k vrednotam samouresničevanja.

Na tem mestu je nakazanih le nekaj možnih opredelitev, ki zavzemajo vidnejše mesto v taksonomiji vrednot. Glede na vso pestrost možnih meril pa je potrebno reči, da obstaja neka temeljna razlika med vrstami vrednot. Na eni strani gre za razliko med "dobrim" in "slabim", na drugi pa med tem, "kar je prav" in tem, "kar moramo". Ta delitev je še posebno pomembna, ko govorimo o vrednotnem sistemu najmlajših. Ti še ne zmorejo abstraktnega mišljenja, zato pa dokaj dobro razlikujejo med dobrim in slabim.

Vrednote in spol

Vrednote in vrednotne usmeritve so od nekdaj predmet zanimanja vseh tistih, ki se ukvarjajo z raziskovanjem medosebnih razlik. Nedvomno so raziskave pokazale, da obstajajo pomembne razlike v vrednotnih sistemih obeh spolov. Če želimo razčleniti te razlike, potem je najprej potrebno odgovoriti na vprašanje o izvoru teh razlik. Tako kot pri motivaciji, lahko tudi tu govorimo o t.i. izročilnem (tradicionalnem) spolnem okviru, ki deli na izrazito *moško* in *žensko* spolno vlogo. Gre za različnost izrazito spolnih lastnosti, ki so bile že večkrat potrjene (Bem, Martyna in Watson, 1976; Bridges, 1981; Gerrard, 1987). Ugotovljena je bila tudi polarnost moškost (maskulinitet) in ženskost (femininitet) (Hofstede, 1980), ki sega v medkulturno področje. Nekateri izvor razlik vidijo v razvojni podlagi (Buss, 1988; povzeto po: Musek, 2000). Proučevanje vrednot v današnjem času pa se vsekakor veliko bolj razlikuje od raziskovanja le teh pred dvajset in več leti. Razlike v spolnih vlogah, ki ne temeljijo na telesnih in gibalnih sposobnostih, so vse manjše, oz. vse bolj zabrisane. Ženske postajajo vse bolj materialno neodvisne, kar pomeni spremembe v odnosih med spoloma in spremembe v družinski tradicionalni vlogi ženske. Nekaterih prihajajočih "posledic" se v tem trenutku ne da predvideti. Vsekakor pa gre proces v smeri enakosti med partnerjema. Na deklarativni ravni je enakopravnost že tako ali tako dosežena. Glede na to, da prihaja do sprememb splošnih kulturnih idealov, bi pričakovali, da bodo tudi razlike med spoloma v vrednotah in vrednotnih usmeritvah vse manjše. Pa vendar raziskave ne potrjujejo teh pričakovanj in domnev. Pogačnik (1987) v svoji študiji npr. navaja, da so vrednote podobno razvrščene pri obeh spolih, da pa obstajajo pomembne razlike v posameznih vrednotah. Udobno življenje, občutek dovršitve ipd. so vrednote, ki so precej višje na lestvici moških, ženske pa višje vrednotijo odrešenje. Tudi če so posamezne vrednote visoko uvrščene pri obojih (mir na svetu), prihaja do statistično značilnih razlik med povprečjem obeh rangov. Musek (1989) pa pravi, da ženske na splošno vrednote više ocenjujejo kot moški. Pri razlagi je potrebno biti pazljiv in razliko pogledati tudi v nasprotni bloku. Za ženske so apolonske vrednote bolj pomembne. Znotraj teh še zlasti moralnost in deloma izpolnitvene vrednote. Ravno tako višje vrednotijo tudi vse vrednotne kategorije srednjega obsega, razen statusnih in patriotskih. Spolnost, hrana, prekašanje drugih, so vrednote, ki se nagibajo proti dionizičnim kategorijam in so v ospredju moškega spola. Ti podatki se ujemajo tudi z raziskavami nekaterih tujih avtorjev (Bond, 1988). Vzgojni vzorci so tisti, ki dajejo osnovni ton vrednotnih usmeritev ljudi. Seveda pa ne smemo zanemariti tudi vpliva izrazitih spolnih razlik. Nekatere očitne razlike v telesni moči, agresivnosti, dominiranju na eni strani ter čustvenosti, družinski vlogi, nesebičnosti na drugi strani, potrjujejo obstoj izrazito spolnih razlik.

Šport kot vrednota

Cilji, ideali in vrednote nam pomagajo, da usmerjamo in uravnavamo svoje vedenje. Omogočajo nam, da poiščemo zadovoljstvo tudi takrat, kadar zadovoljujemo svoje potrebe na način, ki ne ogroža in izključuje drugih ljudi. Sistem vrednot predstavlja celostni sklop dimenzij, ki delujejo na merila, in ta posameznik uporablja za izbor med možnostmi, ko se odloča med različnimi cilji. Sistem vrednot je odločilnega pomena, ko se športnik odloča o vztrajanju v športu (Šturm in Strojnik, 1993). Šport lahko razumemo kot družbeni pojav. Njegova vloga in mesto v družbi sta odvisna od stopnje razvitosti družbenih potreb, od vrednot športne dejavnosti in sprejemljivih družbenih odnosov do teh vrednot (Tušak in Tušak, 2001). Šport v družbi ne pomeni vrednote sam po sebi, temveč je športna dejavnost najpogostejše sredstvo za doseganje

splošnih in posebnih družbenih ciljev. Ukvarjanje s športom je rezultat delovanja družbenih in osebnih dejavnikov. Osnovna družbena vrednost športa je v tem, da kot posebna družbena dejavnost lahko pomembno prispeva k vzpostavljanju ravnotežja med družbenimi in posamičnimi potrebami in cilji. Glede na dejstvo, da ločimo več vrst športa, imamo tudi več vrednotnih usmeritev do športa (Havelka, 1981):

Razvojni šport, kjer športna aktivnost družbi pomeni sredstvo za pospeševanje in usmerjanje psihofizičnega in psihosocialnega razvoja njenih članov. S tem prispeva k oblikovanju skladno razvite osebnosti.

Rekreativni šport kot sredstvo za ohranjanje psihofizičnih sposobnosti posameznika. Ima ugoden vpliv na zmanjševanje negativnih posledic delovnih obremenitev, pogojev dela in življenja, spodbuja delovno in življenjsko sposobnost in tako pomembno prispeva k uresničevanju družbenih ciljev.

Standardni šport kot drugačna aktivnost v prostem času z namenom doseganja in ohranjanja psihofizičnih sposobnosti ter tudi doseganja visokih športnih rezultatov in z njimi povezanih ugodnosti.

Vrhunski šport, ki predstavlja izročilen in splošni model pojmovanja športa. To je aktivnost za dokazovanje zgornje meje človeških psihofizičnih sposobnosti. Ta vidik športa ima zelo pomembno priljubljeno vlogo za ostale vidike športa in predstavlja področje, na katerem se lahko preko dosežkov na mednarodni ravni uresničujejo koristi države.

Šport pa predstavlja tudi osebno vrednoto, ki izpopolni najpomembnejše značilnosti tistega, kar športnik pričakuje od športa. Tako pride do vrednot, ki imajo nekakšno prednostno mesto. Poznavanje te vrednote (vrednot) omogoča športniku natančno in učinkovito usmeritev na cilje. Kot osebna vrednota se pojavlja v dveh vidikih. Že spoznanje, da je šport družbeno cenjen, in da se mu pripisujejo mnoge pozitivne lastnosti, predstavlja doživljanje športa kot vrednoto. Pri tem je sprejemanje športa kot vrednote neodvisno od neposrednih izkušenj z njim. Drugi vidik vrednotenja športa pa je posameznikovo spoznanje, da šport vključuje mnoge izkušnje, in da je pogoj za zadovoljitev različnih posamičnih potreb.

Športno dejavnost lahko vrednotimo tudi na več drugih različnih načinov in predvsem z različnih vidikov:

kot sredstvo družbe za razvoj patriotskih čustev in s tem posredno za dvig obrambnih sposobnosti,

kot sredstvo za preživetje in s tem posredno ugodnosti v družbi,

kot sredstvo izboljšanja psihofizičnih sposobnosti, kar se odraža v zdravstvenem statusu posameznika,

kot sredstvo samouresničitve in statusnega simbola.

Seveda pa na šport kot osebno vrednoto vpliva predvsem športnikova zaznava večrazsežnosti športa. Športnik z močno notranjo (intrinzično) motivacijo zaznava predvsem zdravstveni, samouresničitveni vidik športa, medtem ko statusnega in ekonomskega vidika ne zaznava kot pomembnega. Pri športnikih s poudarjeno zunanjo (ekstrinzično) motivacijo je situacija obrnjena. Tušak in Tušak (2001) pravita, da ima šport določene vrednote z dejansko osnovo, ki so neodvisne od športnika, vendar pa so njegove potrebe in koristi nujen pogoj, da nekaj sploh občuti kot vrednoto. Za določen šport lahko rečemo, da je dober (ne glede na vidik opazovanja), če izpolnjuje posebne pogoje, ki so postali vrednote, ker so to v očeh športnikov. Tako lahko razumemo, zakaj športniki šport doživljajo in vidijo različno. Različne koristi različno cenijo določene vrednote.

Vrednote v vrhunskem športu

Vrhunski šport zavzema posebno mesto v športu, ki se ne podreja ustaljenim družbenim vzorcem in notranji logiki družbe. Ima svoj lasten ustroj, lastna pravila in predpise, vrednote in lastno razumevanje moralnosti. Športniki imajo velikokrat težave v tem, kako uskladiti športno igro in vsakodnevno moralnost. Ko govorimo o vrednotah vrhunskih športnikov, potem ponavadi govorimo o razlikah med njimi in ostalim prebivalstvom. Raziskave na vzorcih športnikov, ki bi zajele to področje ali se lotevale celo razlik med samimi športi, je zelo malo. V pripravljani študiji Tušak in Tušak (2001) ugotavljata, da med vrstnim redom najpomembnejših vrednot športnikov in nešportnikov obstajajo statistično značilne razlike. Zdi se, da športniki nižje cenijo tradicionalne vrednote in večjo pomembnost dajejo vrednotam udobja (udobno življenje, dobra hrana in pijača) ter socialnim vrednotam (družabna pripadnost, spoštovanje družbenih načel). Primerjave vrednot športnikov različnih športov kaže podobnost. Prepoznavajo se trije sklopi vrednot. V prvem so običajne vrednote ljubezni, svobode, prijateljstva in razumevanja s partnerjem. V drugem sklopu so vrednote, ki so značilne za visoko storilnostno motivirane športnike: osebna izpopolnitev, nove izkušnje in poklic. V tretji sklop pa spadajo vrednote, povezane z družino in starši, kar je razumljivo, če gledamo ekonomsko plat športa. Tušak in Tušak (1994) sta ugotavljala razlike med spoloma pri igralcih namiznega tenisa. Kljub temu, da se rezultati zaradi premajhnega vzorca ne morejo posploševati, pa se nakazujejo neke razlike. Moški so bolj storilnostno in materialno usmerjeni kot ženske, te pa višje vrednotijo družbeno pripadnost. Razloge gre verjetno iskati v denarnih nagradah, ki so v moškem vrhunskem športu neprimerno večje. To pa se seveda povezuje z zunanjo motivacijo, ki zavzema pri moških vidnejše mesto. Havelka (1981) je izvedel obsežno raziskavo vrednotnih usmeritev, v katero so bili zajeti mladi standardni športniki, vrhunski športniki in nešportniki. Mladostniki so ocenjevali stopnjo sprejemanja šestih vrednostnih orientacij: *estetske, hedonistične, utilitarne, delovne, spoznavne in altruistične*. Vrhunski športniki imajo bolj izraženo delovno in altruistično usmeritev kot mladostniki v ostalih dveh skupinah, pri mladih športnikih je bila bolj izražena spoznavna usmeritev, medtem ko v ostalih ni bilo opaziti pomembnih razlik. Cankarjeva (1996) pa je raziskovala vrednote in vrednotne usmeritve pri kajakaših in kanuistih na divjih vodah. V vzorec je bilo zajetih 156 športnikov največjih tekmovanj na svetu v letu 1994. Ta vzorec je primerjala s kontrolno skupino študentov Filozofske fakultete (N=129). Ugotovila je, da športniki dajejo statistično značilno višje ocene vrednotam moralnega in izpolnitvenega vrednotnega tipa, študentje FF pa višje vrednotijo hedonski in statusni tip. Tudi pri večekategorijah se športniki statistično značilno razlikujejo od študentov FF. Športniki višje cenijo apolonske, študentje FF pa dionizične vrednote. Tudi primerjave glede na starost so pokazale statistično značilne razlike. Lopatičeva (1996) je v raziskavi vrednot pri karateistih (13-47 let) ugotovila pomembne razlike glede na spol. Ženske so višje od moških cenile "Slogo med ljudmi" ter: vrednote "Znanja, Kulture, Zvestobe, Prostega časa, Enakosti in umetnosti". Odkrila je tudi razlike med starostnimi skupinami. Primerjava vrednot glede na "pas" ni dala pomembnih razlik. Raziskava (Černohorski, 1998) na mladih športnikih bi lahko nakazovala neke vrednotne usmeritve v kasnejšem starostnem obdobju. Pri ocenjevanju vrednot so športniki in športnice na najvišja mesta postavili vrednote "Zdravja, Družinske sreče, Športa in rekreacije ter Prijateljstva". Glede na to, katere vrednote mladi športniki postavljajo v ospredje, lahko sklepamo, da je vrednotni sistem že oblikovan tako, da sestavlja neko pozitivno jedro, na katerem športnik gradi nadaljnji sistem in razvršča ter tehta življenjske izkušnje. Raziskava je tudi pokazala, da se športniki in športnice statistično značilno razlikujejo v več kot

polovici vrednot. Dekleta so mnogo višje ocenila vrednote "Varnosti in neogroženosti, Spoznavanje resnice, Mir na svetu, Enakopravnost med narodi, Veselje in zabava". Dečki pa so višje ocenili samo vrednoti "Dobri spolni odnosi ter Prekašanje in preseganje drugih". Dečki so tudi bolj usmerjeni k prevladovanju, dekleta pa bolj k socialnim vrednotam.

Večkrat se sprašujemo, zakaj se športniki v posameznih športih že na daleč razlikujejo med seboj. Že površno spremljanje športa nam pove, da je vedenje športnikov posamičnih športov bolj uglajeno, sprejemljivo, spoštljivo, pa tudi kulturno. Iz prakse vemo, da se nekateri vzorci vedenja, ki so naučeni in prisvojeni, z leti težko spreminjajo. To lahko opazujemo pri spremljanju vrhunškega športa, vendar to ni pravilo. Športniki, ki so v mladosti vedenjsko problematični, te vzorce prenašajo s seboj tudi v dobo odraslosti. Zaradi pravil, ki veljajo v vrhunskem športu, so prisiljeni svojo negativno nasilnost in napadalnost vseskozi potiskati. Ko pride do konfliktnih situacij, se le te ozaveštujejo in privrejo na dan. Tudi moštveni športi se med seboj razlikujejo. Potrebno je upoštevati dejstvo, da pri posamičnih športih ni neposrednega stika z nasprotnikom. Verjetno pa se mladi že na osnovi svojih vedenjskih dovtetnosti na nezavednem nivoju odločajo za posamični ali moštveni šport. Te svoje vedenjske vzorce potem skozi šport samo še krepijo in ob nepravilni motivaciji prenašajo naprej.

PROBLEM, CILJI IN HIPOTEZE

Priprava športnikov je pretežno v domeni trenerjev. Vendar pa je danes šport tako celostna dejavnost, da trenerji ne zmorejo obvladovati vseh področij, ki neposredno vplivajo na dosežke v športu. Še posebej so njihove pomanjkljivosti vidne v obvladovanju motivacijskega področja. Z motivacijo pa so seveda tesno povezane vrednote. Vrednote so celostne in splošne dispozicije, ki dinamično delujejo ne samo na vedenje v odnosu na vrednotene objekte in situacije, ampak tudi na izražanje drugih posebnih dispozicij, kot so stališča, motivi in posamezne sposobnosti. Tako vrednotam lahko pripišemo povezovalno vlogo v oblikovanju posameznikove osebnosti, h kateri mora biti proces vadbe usmerjen. Vrednotni ustroj določa športnikovo doživljanje socialno in osebnostno pomembnih objektov in pojavov, ki jih srečujejo v športni sredini. Vrednote imajo vlogo usmerjevalca, podpirajo povezovalnost in doslednost doživljanja športnika. Cilj raziskave je bil ugotoviti, ali lahko povezanost celotnega manifestnega prostora vrednot vrhunskih športnikov in športnic pojasnimo z manjšim številom latentnih spremenljivk, in ugotoviti, ali je hierarhična urejenost vrednot vrhunskih športnikov primerljiva hierarhični urejenosti vrednotnega prostora normalne populacije. Skladno s cilji smo oblikovali hipoteze:

H₁: V manifestnem prostoru vrednot se bo izoblikovalo n latentnih faktorjev, ki bodo pojasnili povezave v manifestni strukturi vrednotnega prostora vrhunskih športnikov.

H₀₂: Ni razlik v hierarhični strukturi vrednot med normalno populacijo in vrhunskimi športniki.

METODE DELA

Vzorec preizkušancev:

Vzorec merjenih oseb so sestavljali športniki, ki imajo status športnika svetovnega, mednarodnega ali perspektivnega razreda v Republiki Sloveniji po normativih za kategorizacijo športnikov (Olimpijski komite Slovenije). V raziskavo je bilo zajetih 341 športnikov in športnic 34 športnih panog.

Instrumentarij:

V raziskavi smo uporabili Muskovo lestvico vrednot (MVL). Lestvico sestavlja 54 vrednot, ki jih poskusna oseba oceni z ocenami od 0 do 100.

Postopek:

Po aplikaciji vprašalnika, ki je bila izvedena individualno, so bili podatki obdelani s statističnim paketom SPSS. Za odkrivanje latentne strukture vrednotnega prostora in hierarhičnega združevanja smo izvedli faktorizacijo vprašalnika vrednot (ekstrakcija PC, rotacija Varimax, Kaiser-Guttmanov kriterij).

REZULTATI IN RAZPRAVA

Razlike v hierarhični strukturi vrednot normalne populacije in vrhunskih športnikov na ravni kategorij srednjega obsega.

S komponentnim modelom factorske analize smo poskušali slediti Muskovim raziskavam hierarhične urejenosti in identifikacije vrednotnega prostora na vzorcu normalne populacije in ga primerjati z vrednotnim prostorom vrhunskih športnikov.

Preglednica 1: Faktorizacija vprašalnika vrednot

FAKTOR	POJASNJENA NEROTIRANA VARIANCA			POJASNJENA ROTIRANA VARIANCA		
	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.
1	12,10	22,40	22,40	5,06	9,38	9,38
2	4,26	7,88	30,29	3,40	6,30	15,68
3	2,20	4,08	34,36	2,82	5,23	20,90
4	2,08	3,85	38,21	2,70	5,01	25,91
5	1,78	3,30	41,51	2,63	4,88	30,79
6	1,59	2,94	44,45	2,58	4,78	35,57
7	1,53	2,84	47,29	2,34	4,34	39,91
8	1,46	2,70	49,98	2,14	3,96	43,87
9	1,32	2,45	52,44	2,10	3,89	47,76
10	1,26	2,33	54,76	1,70	3,15	50,91
11	1,19	2,21	56,97	1,69	3,12	54,04
12	1,10	2,04	59,00	1,59	2,94	56,97
13	1,08	2,01	61,01	1,46	2,71	59,69
14	1,03	1,90	62,91	1,43	2,65	62,33
15	1,00	1,85	64,77	1,31	2,43	64,77

V skladu s teorijo o hierarhični strukturi vrednot (Museum, 2000), na kateri temelji naša primerjava, smo izvedli klasično faktorizacijo vprašalnika vrednot (ekstrakcija PC, rotacija Varimax, Kaiser-Guttmanov kriterij) in identificirali temeljno latentno strukturo manifestnega prostora vrednot. Torej gre za odkrivanje kategorij srednjega obsega. Z izločenimi petnajstimi latentnimi dimenzijami (preglednica 1) lahko pojasnimo 64,8 odstotka vseh informacij v sistemu manifestnih spremenljivk. Hipotezo H1 torej lahko sprejmemo. Podroben pregled nasičenosti posameznih faktorjev z vrednotami (po rotaciji) nam je pokazal, da so nekateri faktorji nasičeni s podobnimi vrednotami. To ne

pripomore k boljši pojasnitvi vrednotnega prostora, zato se odločamo za manjše število faktorjev, ki bi skupaj pojasnili minimalno 50 odstotkov variance sistema, hkrati pa ne bi izgubili preveliko informacij. Torej se odločamo za devetfaktorsko solucijo (preglednica 2).

Preglednica 2: Devetfaktorska komponentna analiza vprašalnika vrednot

FAKTOR	POJASNJENA NEROTIRANA VARIANCA			POJASNJENA ROTIRANA VARIANCA		
	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.
1	12,10	22,40	22,40	5,87	10,87	10,87
2	4,26	7,88	30,29	4,15	7,68	18,55
3	2,20	4,08	34,36	3,30	6,12	24,67
4	2,08	3,85	38,21	3,19	5,90	30,57
5	1,78	3,30	41,51	3,10	5,75	36,32
6	1,59	2,94	44,45	2,73	5,05	41,37
7	1,53	2,84	47,29	2,61	4,84	46,21
8	1,46	2,70	49,98	1,69	3,12	49,33
9	1,32	2,45	52,44	1,68	3,10	52,44

Devet faktorjev pojasni 52,4 odstotka variance, pri čemer sicer izgubimo okoli 12 odstotkov variance, v celoten vrednotni prostor pa vnesemo večjo preglednost, saj s pojasnjevalnega vidika bolje pojasnjujejo hierarhični prostor manifestnih spremenljivk. Musek (2000) je namreč v svojih raziskavah odkril večje število takšnih kategorij, to število pa se je gibalo med osem in enajst. Z devetimi faktorskimi dimenzijami pojasnjuje med 57,5 in 59,3 odstotka variance (prvi in drugi vzorec).

Preglednica 3: Nasičenost faktorjev s posameznimi vrednotami (za razlago smo upoštevali samo korelacije nad 0.30)

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9
MOČ IN VPLIVNOST	,74	-,11	,21	,07	,14	,10	,08	,07	,00
DENAR IN IMETJE	,72	-,19	,04	,04	,17	,07	,08	,20	-,16
UGLED V DRUŽBI	,67	,11	-,04	,08	,06	-,06	,02	-,06	,21
SLAVA IN OBČUDOVANJE	,64	-,02	,15	,07	,30	-,01	,16	-,05	,16
PREKAŠANJE IN PRESEGANJE DRUGIH	,61	,12	-,09	-,20	-,02	,11	,04	-,10	,06
UDOBNO ŽIVLJENJE	,60	,00	-,07	,03	,42	,00	,22	,06	-,01
USPEH V POKLICU	,59	,32	-,02	,00	-,12	,17	,00	,20	-,05
OSEBNA PRIVLAČNOST	,55	,08	,16	,17	,34	,01	,07	-,04	-,08
DOBRI SPOLNI ODNOSI	,47	,04	,17	,07	,26	,10	,00	,25	-,07
NAPREDEK ČLOVEŠTVA	,46	-,06	,29	,33	-,17	,25	,24	-,05	-,13
ŠPORT IN REKREACIJA	,43	,21	,14	,22	,04	,11	,02	-,25	-,15
DOLGO ŽIVLJENJE	,33	,19	-,11	,26	,19	-,12	,15	,01	,17
SOŽITJE IN SLOGA MED LJUDMI	,16	,65	,08	,36	,05	,09	,08	,08	-,02

MORALNA NAČELA	,11	,63	,08	,08	,11	-,02	,18	-,04	-,21
POŠTENOST	-,06	,60	,18	,09	,05	,11	-,02	,31	,09
PRAVIČNOST	-,10	,56	,13	,21	,24	,21	,16	-,05	,03
DOBROTA IN NESEBIČNOST	,02	,55	,13	,36	,08	-,06	,21	,22	-,05
TOVARIŠTVO IN SOLIDARNOST	,00	,52	,35	,21	,10	,13	,29	,12	,06
SMISEL ZA KULTURO	,03	,08	,80	-,01	,08	,07	,20	,12	,01
UŽIVANJE V UMETNOSTI	,03	,15	,74	-,06	,15	,20	,12	,04	,14
LEPOTA (UŽIVANJE LEPOTE)	,45	,13	,48	,23	,17	-,10	-,11	,08	,01
USTVARJALNI DOSEŽKI	,35	,38	,46	,15	,06	,16	,02	-,06	,05
SOŽITJE Z NARAVO	,02	,25	,44	,15	,04	,09	,12	,12	-,04
MODROST	,24	,41	,42	-,03	,19	,15	,03	-,23	-,03
MIR NA SVETU	,10	,19	,11	,71	,08	,10	,16	,12	,06
ENAKOST MED LJUDMI	,03	,18	,05	,63	,15	,14	,25	-,13	,09
ENAKOPRAVNOST MED NARODI	,06	,14	,18	,60	,17	,19	,33	-,04	,20
ZDRAVJE	,05	,18	-,03	,53	,05	,01	-,18	,16	-,03
VARNOST IN NEOGROŽENOST	,12	,05	-,09	,41	,20	,24	,16	,07	-,15
PROSTI ČAS	,17	,09	,14	,15	,63	,12	,05	-,03	-,05
VESELJE IN ZABAVA	,38	-,07	,09	,10	,59	,38	,00	,15	-,08
MIR IN POČITEK	,12	,27	,05	,19	,57	,21	,13	,02	-,01
DOBRA HRANA IN PIJAČA	,48	,09	,01	-,03	,50	,13	,18	-,10	,03
POLNO IN VZNEMIRLJIVO ŽIVLJENJE	,37	,07	,34	,18	,46	,08	-,13	-,05	-,13
DRUŽABNO ŽIVLJENJE	,32	,05	,08	-,02	,46	-,20	-,05	,36	,00
PRIJATELJSTVO	,11	,29	,13	,29	,33	,19	,07	,17	,06
LJUBEZEN	,01	-,05	,13	,27	,23	,62	-,02	,25	,09
SPOZNAVANJE RESNICE	,02	,24	,17	,13	,23	,59	,33	-,12	,05
PROSTOST IN GIBANJE	,13	,09	,29	,17	,24	,49	,03	-,11	-,20
UPANJE IN PRIHODNOST	,30	,28	,17	,12	,24	,45	-,06	,02	,03
RED IN DISCIPLINA	,31	,38	-,07	-,03	-,06	,42	,22	,01	,36
ZVESTOTA	,06	,39	,15	,05	-,08	,40	,14	,17	,27
IZPOLNJEVANJE SAMEGA SEBE	,33	,22	,31	,26	-,06	,36	-,06	,03	-,19
LJUBEZEN DO DOMOVINE	,28	,20	,14	,10	-,03	-,01	,72	,03	,00
NARODNOSTNI PONOS	,21	,17	,18	,16	,14	,09	,72	,01	,03
SPOŠTOVANJE ZAKONOV	,04	,42	,14	,15	-,04	,10	,53	,09	,07
DRUŽINSKA SREČA	-,09	,15	,03	,24	,20	,23	,39	,20	-,15
DELAVNOST	-,05	,15	,22	,29	-,22	,08	-,30	-,15	,01
RAZUMEVANJE S PARTNERJEM	,15	,24	,03	,02	,01	,35	,00	,62	-,06
LJUBEZEN DO OTROK	-,04	,19	,17	,22	,04	-,08	,25	,59	,00
VERA V BOGA	,06	,16	,12	,20	-,08	-,05	-,02	,04	,62
SVOBODA	,20	,26	,18	,05	,08	-,02	,08	,06	-,52
POLITIČNA USPEŠNOST	,28	-,06	,22	-,10	,04	,14	,12	-,04	,45
ZNANJE	,30	,35	,28	-,06	-,18	,28	-,01	,08	-,36

Prvi faktor je najmočnejši in pojasnjuje 10,9 odstotka celotne variance sistema. Najvišje projekcije na ta faktor imajo spremenljivke, ki so izrazito povezane s športom in statusno veljavo športnikov v družbi, zato lahko ta faktor poimenujemo **statusne**

vrednote. Statusne vrednote, ki se pri vrhunskih športnikih pojavijo v prvem izločenem faktorju, se v vzorcu normalne populacije pojavljajo enkrat na tretjem in enkrat na prvem mestu (prvi in drugi vzorec).

Drugi faktor pojasnjuje občutno manj variance, le 7,7 odstotka. Najvišje projekcije na ta faktor imajo vrednote, ki so, ali bi morale biti tudi sicer najvišje vrednote vsakega človeka. Ta faktor lahko poimenujemo **tradicionalno-societalne vrednote**. V vzorcu normalne populacije se te vrednote pojavljajo enkrat v sedmem in enkrat v tretjem faktorju, obakrat pa samostojno.

Tretji faktor pojasnjuje 6,1 odstotka variance. Nanj se projicirajo spremenljivke kulturnega in estetskega značaja, zato ga lahko poimenujemo faktor **kulturno-estetskih vrednot**. Te se v vzorcu normalni populaciji pojavijo v prvem faktorju prvega in v petem faktorju drugega vzorca, obakrat kot samostojne kulturne vrednote.

Četrti faktor pojasnjuje 5,9 odstotka variance. Projicirajo pa se podobne spremenljivke, kot pri drugem faktorju, le da gre v tem primeru za čistejšo pomensko nasičenost. Faktor lahko imenujemo **societalne vrednote**. Societalne vrednote se v našem primeru pojavijo družno s tradicionalnimi vrednotami v drugem in samostojno v tem faktorju, pri Musku pa enkrat v tretjem, enkrat v sedmem faktorju, obakrat pa samostojno.

Peti faktor pojasnjuje 5,8 odstotka variance. Nanj se projicirajo izrazito čutne spremenljivke, zato ga poimenujemo faktor **čutnih vrednot**. Čutne vrednote se v vzorcu normalne populacije pojavijo samo v prvem vzorcu (šesti faktor), v drugem pa so porazdeljene med več dimenzij.

Šesti faktor pojasnjuje 5,1 odstotka variance. Nanj se projicirajo spremenljivke, ki jih prištevamo k različnim kategorijam vrednot srednjega obsega. Močno pa se nanašajo na duhovno komponento bivanja. Imenujemo ga **duhovna razsežnost**. V vzorcu normalne populacije se pojavi v petem faktorju prvega in šestem faktorju drugega vzorca.

Sedmi faktor pojasnjuje 4,8 odstotka variance. Nanj se projicirajo zelo čiste spremenljivke, ki jih ni težko prepoznati v hierarhičnem sistemu vrednot: Faktor lahko poimenujemo **patriotski nagibi**. Na vzorcu normalne populacije se pojavljajo v obeh primerih v četrtem faktorju.

Osmi faktor pojasnjuje samo še 3,1 odstotka. Najvišji projekciji na ta faktor imata vrednoti, ki sta tipično družinskega značaja, zato ga poimenujemo faktor **družinskih vrednot**. Družinsko-spoznavne vrednote, ki smo jih mi izolirali v osmem faktorju, se na vzorcu normalne populacije, povezano še z ostalimi vrednotami, pojavijo v petem faktorju prvega vzorca in v drugem faktorju drugega vzorca.

Tudi **deveti faktor** pojasnjuje 3,1 odstotka. Projicirajo pa se spremenljivke, ki jim težko najdemo skupni imenovalec, saj je njihova pomenska vrednost zelo različna. Kljub temu, da je faktor nasičen z različnimi vrednotami, pa v njem nekako prepoznavamo verska obeležja, še posebej, če tudi svobodo in znanje prištevamo k duhovno-verski vrednoti. Faktor bi lahko poimenovali **verske vrednote**. V normalni populaciji se samostojno pojavlja samo v prvem vzorcu, in sicer v devetem faktorju, kot edina vrednota.

Ugotavljamo lahko veliko podobnost vrednotnega prostora vrhunskih športnikov in normalne populacije na ravni kategorij srednjega obsega.

Razlike v hierarhični strukturi vrednot normalne populacije in vrhunskih športnikov na ravni kategorij večjega obsega.

V odkrivanju nadaljega hierarhičnega združevanja vrednot se je bilo potrebno odločiti za ekstrakcijo tolikšnega števila faktorjev, da bi lahko odkrili vrednotne kategorije večjega obsega (tipe). Za izločanje določenega števila faktorjev se odločamo na podlagi teorije hierarhičnega združevanja vrednot in scree testa. Ta nakazuje, da prva

dva faktorja pojasnjujeta največji delež variabilnosti, nadaljnji preskok pa je zaznati po četrtem faktorju.

Torej se lahko odločamo za ekstrakcijo štirih faktorjev (ekstrakcija PC, rotacija Varimax). Ti skupaj pojasnjujejo 38,2 odstotka variance celotnega sistema (preglednica 4). Hierarhična sestava vrednot večjega obsega pri normalni populaciji pa je pojasnjena v obsegu med 45,7 in 47,7 odstotka (prvi in drugi vzorec).

Preglednica 4: Štirifaktorska komponentna analiza vprašalnika vrednot

FAKTOR	POJASNJENA NEROTIRANA VARIANCA			POJASNJENA ROTIRANA VARIANCA		
	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.
1	12,10	22,40	22,40	6,36	11,78	11,78
2	4,26	7,88	30,29	5,20	9,63	21,41
3	2,20	4,08	34,36	4,71	8,72	30,13
4	2,08	3,85	38,21	4,37	8,08	38,21

Prvi faktor je najmočnejši, saj pojasnjuje 11,8 odstotka celotne variance sistema. Najvišje projekcije na ta faktor imajo spremenljivke statusno-čutnega značaja, zato ta faktor lahko poimenujemo **potenčno-hedonska kategorija**. Potenčna kategorija je bila na vzorcu normalne populacije odkrita kot samostojna, v četrtem faktorju prvega in v tretjem faktorju drugega vzorca, pri nas pa se v prvem faktorju pojavi skupaj s čutnimi vrednotami, ki jih prištevamo med hedonske.

Drugi faktor pojasnjuje manj variance, le 9,6 odstotka. Najvišje projekcije na ta faktor imajo vrednote patriotsko-societalnih obeležij, zato ta faktor lahko poimenujemo **potenčno-moralni** faktor. Poudarek pa je bolj na potenčnem tipu. Torej gre tudi tu za potenčni tip, s primesmi tradicionalno-societalnih vrednot, ki pa jih prištevamo v moralno kategorijo. Ta se v vzorcu normalni populaciji pojavi dokaj samostojno, v prvem faktorju prvega in v drugem faktorju drugega vzorca.

Tretji faktor pojasnjuje 8,7 odstotka variance. Nanj se projicirajo spremenljivke izrazito kulturno-aktualizacijskega značaja, zato ta faktor lahko opredelimo kot **izpolnitvena kategorija**. To kategorijo je na vzorcu normalne populacije možno prepoznati v tretjem faktorju prvega in v četrtem faktorju drugega vzorca.

Četrti faktor pojasnjuje 8,1 odstotka variance. Projicirajo pa se spremenljivke čutno-družinsko-varnostnega predznaka, zato nas ta faktor usmerja v **hedonsko kategorijo**. V vzorcu normalne populacije se samostojno prepoznava v drugem faktorju prvega vzorca in v prvem faktorju drugega vzorca.

Tudi na ravni vrednotnih dimenzij večjega obsega se vrhunski športniki pomembno ne razlikujejo od vzorca normalne populacije. Morda gre v primeru normalne populacije le za bolj jasno opredeljen prostor, medtem ko se v našem primeru kažejo odstopanja le v drugem faktorju, ki kaže primesi tako dionizične (potenčni tip), kot apolonske (moralni) velekategorijske. Primerjave s Schwartzovim strukturnim modelom (Schwartz, 1996; povzeto po: Musek, 2000) nakazujejo podobnosti moralne in potenčne kategorije s konservacijo (ohranjanjem) in samopoudarjanjem na eni strani, na drugi pa podobnost hedonske in izpolnitvene kategorije s samopreseganjem in odprtostjo. Tudi v Rokeachovi razvrstitvi (1973) so predvsem instrumentalne vrednote v veliki podobnosti z moralnimi in kompetenčnimi dimenzijami.

Razlike v hierarhični strukturi vrednot normalne populacije in vrhunskih športnikov na ravni kategorij največjega obsega.

Z ekstrakcijo dveh faktorjev (ekstrakcija PC, rotacija Varimax) želimo ugotoviti glavne ravni strukture vrednotnega prostora vrhunskih športnikov. Torej gre za pojasnjevanje hierarhičnega združevanja vrednot na ravni **kategorij največjega obsega (velekategoriij)**.

Preglednica 5: Dvofaktorska komponentna analiza vprašalnika vrednot

FAKTOR	POJASNJENA NEROTIRANA VARIANCA			POJASNJENA ROTIRANA VARIANCA		
	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.	LAST. VRED.	% VAR.	KUMUL.
1	12,10	22,40	22,40	8,55	15,84	15,84
2	4,26	7,88	30,29	7,80	14,45	30,29

Oba faktorja (preglednica 5) skupaj pojasnita 30,3 odstotka variance sistema, pri Musku pa med 37,3 in 39,7 odstotki (prvi in drugi vzorec).

Prvi faktor je najmočnejši in pojasnjuje 15,9 odstotka celotne variance sistema. Ta faktor največjega obsega je nasičen z vrednotami, ki predstavljajo ideale popolnosti in harmonije in pripadajo **apolonski velekategoriiji**. Ne glede na različen odstotek pojasnitve posameznega faktorja se to ujema s hierarhično strukturo vrednot normalne populacije.

Drugi faktor pojasnjuje nekoliko manj variance - 14,5 odstotka. Najvišje projekcije na ta faktor imajo vrednote, ki so povezane z močjo, uspehom, storilnostjo, uživanjem in zadovoljstvom ter pripadajo **dionizični velekategoriiji**. Tudi tu se športniki od normalne populacije ne razlikujejo.

Posamezne skupine ljudi sicer verjetno imajo vrednotni sistem bolj kompleksno obarvan na ravni kategorij srednjega in večjega obsega, na ravni velekategoriij pa ni bistvenih razlik tudi na strogo selekcioniranih populacijah, zato hipotezo H_02 , ki pravi, da razlik v hierarhični strukturi vrednot med normalno populacijo in vrhunskimi športniki ni, lahko sprejmemo. Kakršnekoli primerjave z vzorci vrhunskih športnikov v domačem merilu so težavne, ker gre praviloma za manjše vzorce ali pa za določen tip športnikov, medtem ko hierarhična struktura vrednotnega prostora vrhunskega športa pri nas še ni bila izvedena.

ZAKLJUČKI

Zaradi primerljivosti rezultatov z normalno populacijo smo se morali držati enakega postopka in metodološkega okvira. Domneva, da se vrednotni prostor vrhunskega športa z vidika hierarhične ureditve ne razlikuje od normalne populacije, se je pokazala kot točna. Zdi se, da je za potrebe športa bolj kot sama hierarhična urejenost pomembna razlika v vrednotnem sistemu posameznih športnih skupin. Tu mislimo predvsem na starost, spol in vrsto športa. Poskusi ugotavljanja hierarhične urejenosti vrednotnega prostora bi morali iti v smeri ugotavljanja športnikovih prepričanj (belief system). Pri tem bi šlo za identifikacijo najvažnejših in najbolj zaželenih vrednot, ki bi športnika motivirale v vlaganje čim večjega napora in truda. To bi bilo za potrebe vrhunskega športa dobrodošlo in potrebno. To pa verjetno pomeni ustrezno modifikacijo obstoječega instrumenta in njegovo prilagoditev za potrebe športa ali celo posameznih

športov. Vrhunski šport je preveč specifična dejavnost, da bi ga bilo mogoče postavljati v obstoječe družbene norme in okvire. Krofličeva (2000) pravi, da šport mnogokrat združuje tako protislovne vrednote, da jih težko umestimo v koncept deklariranih vrednot, ki pa so med seboj združljive le za ceno osnovnih idej tekmovalnega športa. Če so lestvice vrednot postavljene z izhodiščem v družbeno priznanih usmeritvah, potem do razlik ne pride. Konec koncev ne moremo reči, da so nekateri športniki slabi, drugi pa dobri. Za potrebe športa pa to ni podatek, ki bi omogočal ali celo zahteval kvaliteten preskok v razmišljanju. Na koncu se postavlja vprašanje o smiselnosti raziskovanja vrednot v vrhunskem športu, oz. športu nasploh. Dosedanji metodološki postopki in analize so v bodoče verjetno res vprašljivi, saj ne dajejo bistvenega odgovora na to, katera vrednota je v določenem vadbenem ali tekmovalnem obdobju pomembna in bi jo bilo potrebno sistematično razvijati že v rani mladosti. So pa vrednote za motivacijo izrednega pomena, saj gre za pojmovanje in prepričanje o zaželenem končnem stanju ali vedenju (Schwartz in Bilsky, 1987). Vsekakor omenjena spoznanja predstavljajo enega izmed kamenčkov, ki naj bi skušal dokončati sliko o osebnosti in dinamiki vrhunskih športnikov in vrhunskega športa pri nas.

Reference:

- Allport, G., Vernon, P. & Lindzey, G. (1936). *Study of values*. Boston: Houghton Mifflin.
- Bem, S. L., Martyna, W. & Watson, C. (1976). Sex typing and androgyny: Further exploration of the expressive domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 1016-1023.
- Bond, M. H. (1988). Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values: The Rokeach and Chinese Value Surveys. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55 (6), 1009-1015.
- Brawley, L.R. & Roberts, G.C. (1984). Attributions in sport: Research Foundations, Characteristics, and Limitations. In J. Silva & R.S. Weiberg (Eds.), *Psychological Foundations of Sport* (pp. 197-213). Champaign: Human Kinetics.
- Bridges, J. S. (1981). Sex-typed may be beautiful but androgynous is good. *Psychological Reports*, 48, 267-272.
- Cankar, Ž. (1996). *Vrednote in vrednotni sistem kajakašev in kanuistov na divjih vodah*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Černohorski, B. (1998). *Motivi in vrednote mladih športnikov*. Diplomsko delo, Ljubljana. Fakulteta za šport.
- Fasting, K. (1993). The development of gender as a socio-cultural perspective. Implication for sport psychology. *Proceeding of the VIII World Congress of the International Society of Sports Psychology, Lisbon* (str. 81-91).
- Gerrard, M. (1986). Are man and woman really different? In K. Kelley (Eds.), *Females, males and sexuality*. Albany, New York: Suny Press.
- Gerrard, M. (1987). Sex, sex guilt, and contraceptive use revisited: The 1980's. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 975-980.
- Gill, D. L. (1988). Gender differences in Competitive Orientation and Sport Participation. *International Journal of Sport Psychology*, 19, 145-159.
- Halliwell, W. R. (1979). Strategies for enhancing motivation in sport. In P. Klavara & J. V. Daniel (Eds.), *Coach, Athlete, and the Sport Psychologist* (pp. 187-198). Champaign: Human Kinetics.
- Havelka, N. (1981). *Sport i ličnost*. Beograd: Sportska knjiga.
- Heller, A. (1981). *Vrednosti i potrebe*. Beograd: Nolit.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly-Hills: Sage.
- Horga, S. (1993). *Psihologija sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturo.
- Howard, G. S. (1985). The role of values in the science of psychology. *American Psychological Review*, 40 (3), 1-11.
- Kroflič, R. (2000). Vrednote in šport. *Šport mladih*, 58 (8), 42-44.
- Lopatič, H. (1996). *Vrednote karateistov*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za šport.

- Mohorič, I., Brenk, K. & Musek, J. (1986). Vrednote, življenjski cilji in odločitve in zadovoljenost temeljnih potreb. *Anthropos*, 1-2, 66-71.
- Musek, J. (1993c). *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (1995). *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2000). *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy.
- Newton, M. & Duda, J. L. (1999). The Interaction of Motivational Climate, Dispositional Goal Orientations, and Perceived Ability in Predicting Indices of Motivation. *International Journal of Sport Psychology*, 30, 63-82.
- Pantič, D. (1977). *Vrednosne orientacije, osobine ličnosti i klasna pripadnost*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Petrović, M. (1973). *Vrednosne orientacije delikvenata*. Beograd: institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Pogačnik, V. (1987). *LV. Lestvica individualnih vrednot*. Ljubljana: Zavod za produktivnost dela.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. London: Free press.
- Rot, N. & Havelka, N. (1973). *Nacionalna vezanost i vrednosti srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja i Institut za psihologiju.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (3), 878-891.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562.
- Šturm, J. & Strojnik, V. (1993). *Uvod v antropološko kineziologijo*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Tanović, A. (1972). *Vrijednosti i vrednovanje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tušak, M. (1997). *Razvoj motivacijskega sistema v športu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Tušak, M. & Tušak, M. (2001). *Psihologija športa*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vodeb, R. (2000). *Ideološke paradigme v športu*. Trbovlje: FIT.